

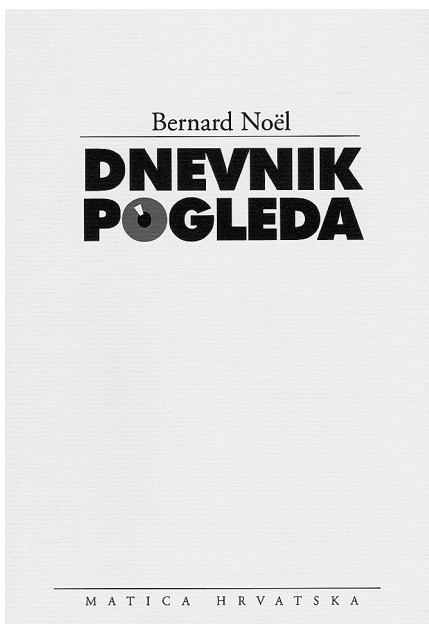
recenzije

dnevnik pogleda

BERNARD NÖEL

Dnevnik pogleda

Matica hrvatska, Zagreb, 2005.

▶ Ako bismo trebali odrediti čime se bavi *Dnevnik pogleda* Bernarda Noëla kao problemska cjelina, njeno bi konvencionalno određenje bilo fenomenologija pogleda. Ne oslanjajući se eksplicitno niti na jednu filozofsku doktrinu, to određenje podrazumijeva tek razumijevanje pogleda kao osjetilno-spoznajne alatke kojom se premošćuje ponor između subjekta i svijeta, što na neki način i jest točka s koje Noël kreće i na kojoj završava svoju dugogodišnju poetsko-refleksivnu potragu. Na razini površnog čitanja, Noëlov dnevnik u potpunosti funkcionira unutar diskursa tradicionalne filozofske metafizike usmjerene na razrješavanje ontološkog problema prisutnosti biti u pojavnosti, svijesti u svijetu, nematerijalne ideje u materijalnoj formi, označenog sadržaja u tijelu označitelja itd. Štoviše, kada bismo

na toj razini htjeli preciznije odrediti Noëlove filozofske pozicije, bio bi to nezahvalan zadatak. Premda bismo u tekstu bez sumnje mogli naći uporišta za pretpostavku da se u Noëlovu razumijevanju pogleda mora odražavati njemu suvremeno epistemološko ozračje fenomenološke i psihoanalitičke misli u kojima se vizualna percepcija nastoji tumačiti kao tjelesni i egzistencijalni događaj, a ne kao isključivo spoznajni proces, mjestimično se doista čini da su spekulativni problemi koje Noël dotiče naizgled oni isti koji navodno već odavno pripadaju rotoparnici povijesti filozofije: platonističke dvojbe oko naravi umjetničkog oponašanja ili mogućnosti ideacije biti pojava u stvarnome svijetu, kartezijsko povjerenje u akt mišljenja odnosno povezivosti stvarnog i doživljenog u činu mišljenja ili stvaranja.

Dakako, sve se to može iščitati samo naizgled. Naime, koliko god spekulativna i apstraktna bila pitanja kojima se Noël bavi, ona se mogu identificirati kao specifični filozofski problemi pod uvjetom da njegov tekst pripada filozofskom diskursu. Od filozofskog se diskursa, međutim, distancira žanrovskim samoodređenjem prisutnim već u samom naslovu knjige: posrijedi je, naime, dnevnička forma, žanr intimne ispovijesti koji želi sugerirati utemeljenost napisanog u osobnom iskustvu. Pripadajući, doduše, generaciji koja je otkrila da se žanrovi mogu i smiju miješati, takvo obećanje je zapravo tek figa u džepu, no čak ako smo i opravdano sumnjičavi da osobno životno iskustvo može poslužiti kao jamstveni list za ispisivanje filozofske problematike, ime žanra dužni smo uzeti u obzir.

Određujući se, dakle, kao književni žanr, *Dnevnik pogleda* postavlja filozofska pitanja ne preuzimajući pri tom dužnost da na njih istom mjerom i odgovori: pojmovi poput iluzije i stvarnosti, pogleda i gledanja, vidljivog i viđenja, tijela i prostora, kojima se Noël sasvim slobodno služi, jednostavno nisu filozofski obvezujući; oni posjeduju spekulativnu napetost, no potpuno je nemoguće odrediti njihov identitet, locirati ih u okviru kakvog zatvorenog teorijskog sistema ili filozofske tradicije. Unutar intimis-

tičkog diskursa i fragmentarne dnevničke strukture oni su, i to čiste savjesti, operativni na razini prakse - prakse mišljenja i pisanja, adresiranja određenih problema u konačnici doista motiviranih osobnim životnim iskustvom. Stoga pokušaj da se rekonstruiraju neke nedvosmislene filozofske posljedice njihove uporabe zapravo nema sigurnog temelja. Naposljetku, ako im se ne može doznačiti neki status egzaktniji od statusa provedbenih metafora, možda je i njihova skrivena misao poetskim jezikom iznutra razgraditi funkcionalizam filozofskog diskursa. Uključujući i svaku buduću interpretaciju, dakako.

Dakle, kako doista ne možemo biti sigurni u stabilnost značenja te fiksiranost opsega i sadržaja pojmova koji se pod krinkom kontinuiteta riječi učestalo pojavljuju tijekom dvadesetak godina pisanja dnevnika, jedino se pod pretpostavkom da takva fiksiranost, odnosno stabilnost značenja ne postoji, možemo upustiti u proizvoljni interpretativni pokušaj. Noëlovu knjigu zapravo i nije nužno čitati po redu - njezin se misaoni univerzum ne razvija na linearan način, ne evoluira ni prema kakvom konačnom cilju već se, proklizujući duž vremenski i tematski diskontinuirane odlomke, odbija i povijesno kontekstulizira i narativno strukturira. Premda dnevnička forma sugerira da se idealno značenje cjeline strukturira na dijakronijskoj osnovi, kronološki slijed iskazivanja ne pruža baš nikakvo uporište. Zato se u istraživanje Noëlova djela valja upustiti logikom skokovitog, unakrsnog umreživanja najfrekventnijih pojmova, prejudicirajući tek postojanje nekog poetsko-filozofskog jezika, no nipošto cjelovitu filozofiju pogleda.

U Noëlovom dnevniku pogled nedvojbeno ima status merkurovskog posrednika, prijenosnika između stvarnosti predmetnoga svijeta i duhovne, mentalne zbilje subjekta. Metafore pretvorbe i prenošenja, prelaženja i prebacivanja te drugi glagoli kretanja osnovna su funkcija oka i u tekstu se javljaju u obilju varijanata. Ono što, međutim, u tom putovanju s jedne na drugu stranu zbilje i natrag, bitno razlikuje Noëlovu poziciju

od tradicije zapadnjačke metafizike - i što bitno određuje status svih drugih metafora - osnovni je cilj filozofske potrage: dok je metafizičko mišljenje u potpunosti fokusirano na ono što se u toj pretvorbi može zadržati, Noèlovo je okrenuto upravo ono na što se u njoj gubi. To što se gubi, odnosno nestaje, nalazi se iza pogleda, izvan sfere vidljivog, izvan sfere prikazivog, izvan svakog simboličkog poretka. Ono se nalazi u mraku. Noël piše: "U najvećem mraku tamne komore nalazi se točka koja vidi sve - točka koja vidi čak i preobrazbu stvarnosti u slike i slika u misli; da možemo položiti pogled na tu točku, bili bismo izbačeni izvan sebe, jer bismo prestali biti različiti, odnosno, postojati." Pogled je *tamna komora*, pogled su *usta svijeta*: u pogledu se stvarno i vidljivo spajaju poput usana, a ono što se gubi u tom susretu guta mrak. Pogled je *zračna srž susreta*, gdje se *spaja zrak glave i zrak svijeta*, no njihov *dodir treperi*, a *pred treperavim se svaki opis smučuje i odustaje*. *Prizor granice* za nas je jednostavno *nepodnošljiv*. Stvarnost pogleda *bode nam oči*, a kad više ne možemo izdržati, jednostavno prelazimo iza njih, u imaginarno.

Ono što možda može utjeloviti to nemoguće mjesto pogleda, odnosno gubitak koji se zbiva u pretvorbi vanjskog u unutrašnje, odnosno unutrašnjeg u vanjsko, za Noëla je, dakako, umjetnost, svijet simboličke proizvodnje ili kako sam kaže, misaonih predmeta. Iz istih razloga i njihova stvarnost bode oči: "Misaoni predmet je izazov koji nam, pod izlikom umjetnosti, predlaže tjeskobu nezamislivog u mislima. Ali ni za to ga nije briga zato što kao predmet upućuje na zbilju, a kao iluzija na način razmišljanja." Umjetnost je vrijeme nepomičnosti između tih imaginarnih krajnosti, niti na polu predmetnoga svijeta niti na polu čiste projekcije duha: "Nepomičnost je po sebi slika u slici: slika zaustavljanja vremena u smrti. Ta je slika tajna svih slika: ona nas u njima vreba, a ne može se pojasniti. Prikazivanje krije stvar koja nije ni pokaziva ni prikaziva i koja u sebi djeluje kao zamka s dvostrukim okidačem: misao je u nju uhva-

ćena, misao se u njoj oslobađa." Kada, dakle, govoreći o slikarstvu Noël o slici, odnosno o umjetnosti govori kao o misaonom predmetu, ne smije se pasti u zamku te misaoni predmet shvatiti kao predmet spekulacije: "Slika je izjava, a ne sirovi materijal koji tek treba obraditi. Slika nije činjenica; ona je uvijek već misao."

Prema sličnom se spekulativnom modelu razvijaju i ostali pojmovi Noëlova filozofskog univerzuma. Primjerice, pojam "vidljivog" nalazi se "između misli koja se pita što je stvarnost i stvarnosti: (...) budući da je stvarnost vidljiva, lako bi se moglo zaključiti da je sve stvarno vidljivo i sve vidljivo stvarno." No, posrijedi je tek logička pogreška u zaključivanju ili, kako na jednom drugom mjestu duhovito poantira: "Svaka vidljiva stvar istovremeno je i vidljiva i stvar." Na prvi pogled doista bi se moglo učiniti da Noël balansira na samoj granici platonizma; vidljivo je koprena koja prikriva biti stvari, no postoji ključna razlika: ako se iza privida vidljivog, naime, ne nalazi svijet ideja, nego tek *stvarnost oka i mrak tijela*, put vidljivog jedini je kojim možemo ići. U zamahu preobrazbe stvarnog u vidljivo, realnog u simbolički poredak, umjesto potrage za identitetom, valja nam primjećivati razliku: spoznaja da "oči vide ono što jest, a to što vide nije identično onome što jest" naša je jedina prednost, dok je potraga za identitetom u konačnosti opasna, zato što "identično potoji samo u optičkoj varci".

→ Ivana Mance